

УДК 37.01

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-1.25>**О. Л. Притула**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту
Запорізького національного університету

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ І ЗДОРОВОЇ МОЛОДІ НА БАЗІ КОЗАЦЬКОГО БОЙОВОГО МИСТЕЦТВА «СПАС»

Стаття присвячена одній з актуальних проблем українського суспільства – проблемі патріотичного виховання молоді й загалом громадян України. Розглядається сутність патріотичного виховання, національно-патріотичного виховання. Зокрема, розкривається проблема національно-патріотичного виховання на основі традицій запорозького козацтва, які склалася в Україні в епоху існування Запорозької Січі та відроджуються в сучасній Україні з початку 90-х років ХХ ст. Основна увага зосереджується на діяльності Всеукраїнської федерації «Спас», яка відроджує в Україні й поза її межами козацьке бойове мистецтво «Спас», що утворилося в середовищі запорозького козацтва, але має витоки 5–6 тис. років до н.е. Висвітлюються основні духовні постулати бойового мистецтва «Спас» як ідеологічного фундаменту національно-патріотичного виховання в сучасній Україні. У статті розкриваються історичні витоки традиції бойового мистецтва «Спас» на території України, розглядається історична духовна спадщина у вигляді карбів, переказів, казок, пісень тощо, які збереглися в духовній підготовці бойового мистецтва «Спас». Зазначається про необхідність визначення явища «бойова культура українського народу», визначення Спасу як явища бойової культури та актуальність державної підтримки цього поняття для духовно-ідеологічного забезпечення національної безпеки України. У статті розкривається методика діяльності в бойовому мистецтві «Спас», розглядається теоретична база, а також практичні заходи для забезпечення процесу національно-патріотичного виховання громадян в Україні засобами козацького бойового мистецтва «Спас». Розгляд основного матеріалу статті супроводжується посиланням на історичні й сучасні джерела, описується реальний фактичний матеріал на основі експедицій по збору елементів бойового мистецтва «Спас» у період 1992–1998 років одним з авторів статті. На основі викладеного матеріалу пропонується одна із сучасних моделей патріотичного, зокрема національно-патріотичного, виховання громадян України в сучасному українському суспільстві. Зроблені висновки і рекомендації на основі передового досвіду відродження і розвитку бойового мистецтва «Спас» в даному напрямі.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, патріотичне виховання, Спас, переказ, запорозьке козацтво, характерники, Запорозька Січ, бойова культура, бойові мистецтва.

Постановка проблеми. Патріотичне виховання є одним із найважливіших аспектів виховного процесу, оскільки воно формує в молоді відчуття любові до рідної землі, Батьківщини, відчуття поваги і відповідальності до рідної держави, відчуття громадянськості й бажання бути причетним до життєвих процесів у суспільстві й державі. Тобто патріотичне виховання формує активну, освічену, здорову, позитивну людину в сучасному суспільстві. Важливим у галузі патріотичного виховання є процес національно-патріотичного виховання, який поєднує вищезгадані аспекти з проблемою самоідентичності як представника нації, національної самоідентичності. Сучасний розвиток суспільства, науково-технічний прогрес, суспільно-політичні зміни, процес глобалізації суспільства потребує нових підходів, науково-методичних засад у процесі патріотичного виховання, які б знімали протиріччя в даному напрямі. Проте нові технології в патріотичному вихованні не повинні відходити від його основних принципів, мети і завдань,

зберігаючи позитивні традиції і досягнення українського народу в цій сфері. Козацькі традиції, зокрема традиції козацьких бойових мистецтв, можуть стати міцним фундаментом патріотичного виховання молоді в сучасній Україні, оскільки вони мають практичну користь для молоді, водночас несучи вимоги перед нею гармонії духовного, інтелектуального і фізичного вдосконалення. Подібні системи виховання повинні розв'язати проблему мотивації для молоді й населення України до національної самоідентифікації та відчуття патріотизму, гордості за свою історію і культуру, здатності захищати Україну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі патріотичного виховання, його формам і методам приділено досить багато уваги серед вчених у галузі педагогіки та психології, державних органів, громадських об'єднань та організацій. Починаючи з утворення незалежної держави Україна питання патріотичного і національно-патріотичного виховання поставило нові вимоги

перед теоретичними і методичними засадами в даному напрямі. Патріотичне виховання як основу національної безпеки України розглядав у своїх працях В.В. Крутов [1]. Основи патріотичного і національно-патріотичного виховання на козацьких традиціях, на традиціях козацької педагогіки висвітлювалися в працях Ю.Д. Руденка [2], Мельничука Ю.Л. [3;4], Середюка О.М. [5].

Велика увага теоретичним і методичним основам національно-патріотичного виховання приділялася в державних документах, які робили спробу регламентувати процес патріотичного виховання в Україні. Нормативно-правова база з питань національно-патріотичного виховання представлена декількома Указами Президента України: Про відзначення у 2016 році Дня пам'яті та примирення і 71-ї річниці перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (указ Президента України від 8 квітня 2016 р. № 130); Про відзначення у 2016 році Дня Соборності України (указ Президента України від 30 грудня 2015 р. № 731); Про вшанування пам'яті князя Київського Володимира Великого – творця середньовічної європейської держави Русі-України (указ Президента України від 25 лютого 2015 р. № 107); Про вшанування подвигу учасників Революції гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні (указ Президента України від 11 лютого 2015 р. № 69); Про День Гідності та Свободи (указ Президента України від 13 листопада 2014 р. № 872); Про День захисника України (указ Президента України від 14 жовтня 2014 р. № 806); Про День Національної гвардії України (указ Президента України від 18 березня 2015 р. № 148); Про День Соборності України (указ Президента України від 13 листопада 2014 р. № 871); Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді (указ Президента України від 12 червня 2015 р. № 334); Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» (указ Президента України від 14 березня 2016 р. № 92); Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки (указ Президента України від 13 жовтня 2015 р. № 580), а також законодавчо-нормативними актами Верховної Ради України, нормативно-правовими документами Кабінету Міністрів України та нормативно-правовими актами Міністерства освіти і науки України.

Незважаючи на досить велику увагу науковців та органів державного управління щодо проблеми національно-патріотичного виховання, в системі патріотичного виховання існують не визначені питання та протиріччя. Насамперед у теоретичних та практичних аспектах не визначена і не збалансована різниця між патріотичним та національно-патріотичним вихованням. Також у дер-

жавних документах, нормативно-правовій базі з патріотичного виховання майже не представлені козацькі традиції як його фундаментальна основа в державі. На нашу думку, це має під собою підґрунтя, оскільки в історії України саме козацька ідея стала державотворною ідеологією побудови незалежної, соборної, самостійної України.

Мета статті – визначити на основі досвіду патріотичного виховання на базі козацького бойового мистецтва «Спас» важливість і необхідність використання традицій козацької педагогіки як фундаментальної основи процесу патріотичного виховання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Козацьке бойове мистецтво «Спас» – традиційне українське національне бойове мистецтво, яке утворилося, на думку вченого Ю.О. Шилова, на території України 5–6 тис. р. до н.е. [6]. Формуючись у систему виховання воїна-захисника України, бойове мистецтво «Спас» набуло свого розвитку і розквіту в часи існування Запорозького козацтва і Запорозької Січі [7].

Відродження і розвиток бойового мистецтва «Спас» в Україні на сучасному історичному етапі розпочалося з кінця 80-х років ХХ ст. У 1989 році в журналі «Техніка – молоді» вийшла стаття Леоніда Безклубого (псевдонім Леонід Без) «Интерес моей мысли», в якій розповідалося про бойове мистецтво українських козаків Спас [8]. Це була перша згадка в друкованому виданні про традицію запорозького козацтва, його бойового мистецтва. У статті описувалися основні технічні та духовні аспекти Спасу. Паралельно з цим у Запоріжжі під керівництвом Олександра Притули утворилася група, яка почала відроджувати Спас для адаптації його в сучасне українське суспільство. При цьому враховувалася духовна спадщина козацтва, яка передавалася в традиції Спасу у формі карбів, прислів'їв, переказів та ін.

Сьогодні Спас представлений в Україні такими основними напрямками: український рукопаш «Спас», бойове мистецтво «Спас», рукопашний бій «Гопки-Спас». Найбільш популярним і масовим в Україні є «Український рукопаш «Спас». Це вид спортивного єдиноборства, який має національне коріння і витоки з козацького бойового мистецтва «Спас». Тимчасово визнаний в Україні як вид спорту з липня 2008 року. У 2010 році Міністерством у справах сім'ї, молоді та спорту український рукопаш «Спас» внесений у перелік видів спорту, що визнані в Україні (наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту № 306 від 09.02.2010 р.). В українському рукопаші «Спас» існують офіційно визнані Міністерством молоді та спорту України правила змагань, навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл з українського рукопашу «Спас», класифікаційні вимоги та норми для

українського рукопашу «Спас» (наказ державної служби молоді та спорту України № 2105 від 22.05.2012 р.) [9, с. 48–49].

В Україні працює система дитячо-юнацьких спортивних шкіл з українського рукопашу «Спас», а також відділення з цього виду спорту в ДЮСШ та спортивних клубах. Розроблені програми підготовки тренерів-викладачів з українського рукопашу «Спас», відкрито спеціалізацію «Український рукопаш «Спас» на факультеті фізичного виховання у ДВНЗ «Запорізький національний університет». З 2005 року український рукопаш «Спас» розвиває «ВГО Всеукраїнська федерація «Спас» (президент О. Притула). Федерація розвиває цей вид спортивного єдиноборства в 13 областях України та в дев'яти країнах світу: Україні, Росії, Білорусі, Естонії, Польщі, Швеції, Німеччині, Грузії, Азербайджані. У 2012 році проведений перший чемпіонат Європи з українського рукопашу «Спас», а в 2013 році – перший чемпіонат світу [9, с. 49].

Національний вид бойового мистецтва під назвою «Спас» сформований на базі козацького бойового мистецтва Спас і має декілька напрямів, зокрема прикладний, спортивний, показовий та оздоровчо-лікувальний. Прикладний напрям передбачає ведення короткочасного індивідуального, групового і колективного рукопашного бою з використанням різних видів зброї, в тому числі холодної і вогнепальної. Спортивний напрям сформований у 1992 році і переріс у вид спортивного єдиноборства «Український рукопаш «Спас». Показовий напрям направлений передусім на популяризацію української культури, а також на розвиток техніко-тактичних можливостей бойового мистецтва «Спас». Оздоровчий напрям направлений на відродження в Україні козацької медицини та характерництва [9, с. 49].

Рукопашний бій «Гопки-Спас». Рукопашний бій «Гопки-Спас» – жорстка наступальна система рукопашного бою, розрахована на груповий і швидкоплинний нічний бій з використанням вогнепальної і холодної зброї. Вперше про цю систему в 1989 році згадав нащадок українських козацьких родів Л. Безклубий у журналі «Техніка – молоді» (№ 2) [9]. «Гопки-Спас» є суто військово-прикладною системою, хоча серед прибічників даної системи й існували спроби проведення змагань, які не набули широкого розвитку [9, с. 49–50].

Система козацького бойового мистецтва «Спас» несе в собі перекази, які передають у літературній формі самоідентифікацію козацтва і українства, перекази розповідають про прадавність української нації і прадавні держави на теренах сучасної України. Це говорить в Супойському та Скупському переказах [10, с. 70–76]. Важливим аспектом духовної підготовки в Спасі, яка формує в молодого козака стійке розуміння патріотизму, ідентифікації себе як українця, є духовні карби

Спасу, які направлені на пробудження в учнях бойового мистецтва Спас духовної сили і розуміння, як виходити переможцем із будь-якої небезпечної ситуації [10, с. 58–70]. Карби несуть практичну користь у житті козака, дозволяють у разі їх дотримання досягти мети на свою користь, що надає переконання молоді в силі й надійності козацьких знань. А це у свою чергу формує з молодого людини стійкого і переконаного у своїй правоті патріота».

Висновки і пропозиції. З огляду на вищесказане можна зробити такі висновки:

- Бойове мистецтво «Спас» як козацька традиція й елемент бойової культури українського народу може бути духовною основою національно-патріотичного виховання громадян в Україні;
- Враховуючи практичну цінність козацького бойового мистецтва як результативного виду рукопашного бою, Спас повинен стати елементом прикладної підготовки в процесі патріотичного виховання в сучасній Україні;
- Духовні аспекти бойового мистецтва «Спас» мають стати однією з основ методико-теоретичної бази патріотичного виховання в Україні;
- Національно-патріотичне виховання має стати практично результативним для сприйняття молоддю й іншими громадянами України ідеї патріотизму, пробудження і розуміння важливості вміння захисту рідного народу, рідної землі й держави від будь-якого загарбника.

Список використаної літератури:

1. Крутов В.В. Від патріотичного виховання, боротьби з тероризмом до недержавної системи національної безпеки. Київ : Преса України, 2009. 592 с.
2. Руденко Ю. Український національний характер: сутність, витоки і шляхи формування в учнів і студентів. Біла Церква : Час Змін Інформ, 2019. 312 с.
3. Руденко Ю.Д. Мельничук Ю.Л. Козацька педагогіка : навчальний посібник. Київ : Видавництво ПП «Золоті ворота», 2014. Книга 1. 360 с.
4. Мельничук Ю.Л. Основи козацько-лицарського виховання. Київ : Прометей, 2018. 298 с.
5. Середюк О.М. Енциклопедія козацтва. Лицарі Сонця. 3-тє видання, доповнене та перероблене. Київ : ФОП Стебеляк, 2019. 488 с.
6. Шилов Ю.А. СПАС: Коледа и Христос. Величайшая тайна ис-тории. Киев : Аратта, 2011. 30 с.
7. Притула О. Спас – бойове мистецтво запорізьких козаків. *Шлях перемоги*. 1993. 12 червня. С. 8.
8. Безклубий Л.П. Интерес моей мысли. *Техника – молодежи*. 1989. № 2. С. 11.
9. Конох А.П., Притула О.Л. Підготовка майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до викори-

стання національних засобів фізичного виховання у професійній діяльності : монографія. Запоріжжя : СТАТУС, 2017. 296 с.

10.Прытула О.Л. Спас – звичай козацьких родів. Духовно-філософські основи Спасу. Запоріжжя : СТАТУС, 2017. 136 с.

Prytula O. Theoretical and practical principles of education of patriotic and healthy youth on the base of the cosack martial arts «Spas»

The article is devoted to one of the topical problems of Ukrainian society, the problem of patriotic upbringing of young people and the whole citizens of Ukraine. The essence of patriotic education, national - patriotic education is considered. In particular, the problem of national-patriotic education based on the traditions of Zaporizhzhya Cossacks, which prevailed in Ukraine during the existence of Zaporizhzhya Sich, and which have been revived in modern Ukraine since the early 1990s, is revealed. The main focus is on the activity of the All-Ukrainian Federation of Spas, which revives in Ukraine and beyond its borders the Cossack martial art «Spas», which was formed in the environment of the Zaporizhzhya Cossacks, but has origins of 5-6 thousand years BC. The main spiritual postulates of the martial art «Spas» are highlighted as the ideological foundation of national-patriotic education in modern Ukraine. The article reveals the historical origins of the Spas martial arts tradition in the territory of Ukraine, examines the historical spiritual heritage, in the form of carbs, legends, tales, songs, etc. that have been preserved in the spiritual preparation of Spas martial arts. The necessity of defining the phenomenon «martial culture of the Ukrainian people», the definition of the Savior as a phenomenon of martial culture and the urgency of state support of this concept for the spiritual and ideological maintenance of national security of Ukraine are noted. The article describes the methodology of activity in the martial arts «Spas», discusses the theoretical basis, as well as practical measures to ensure the process of national-patriotic education of citizens in Ukraine by means of Cossack martial arts «Spas». The review of the main material of the article is accompanied by a reference to historical and modern sources, describes the actual factual material on the basis of expeditions to collect elements of martial art «Spas» in the period 1992–1998 by one of the authors of the article. On the basis of the presented material one of modern models of patriotic, in particular, national-patriotic education of citizens of Ukraine in the modern Ukrainian society is offered. Conclusions and recommendations based on the best experience of the revival and development of martial arts «Spas» in this direction.

Key words: national-patriotic education, patriotic education, Spas, legend, Zaporizhzhya Cossacks, characternics, Zaporizhzhya Sich, martial culture, martial arts.